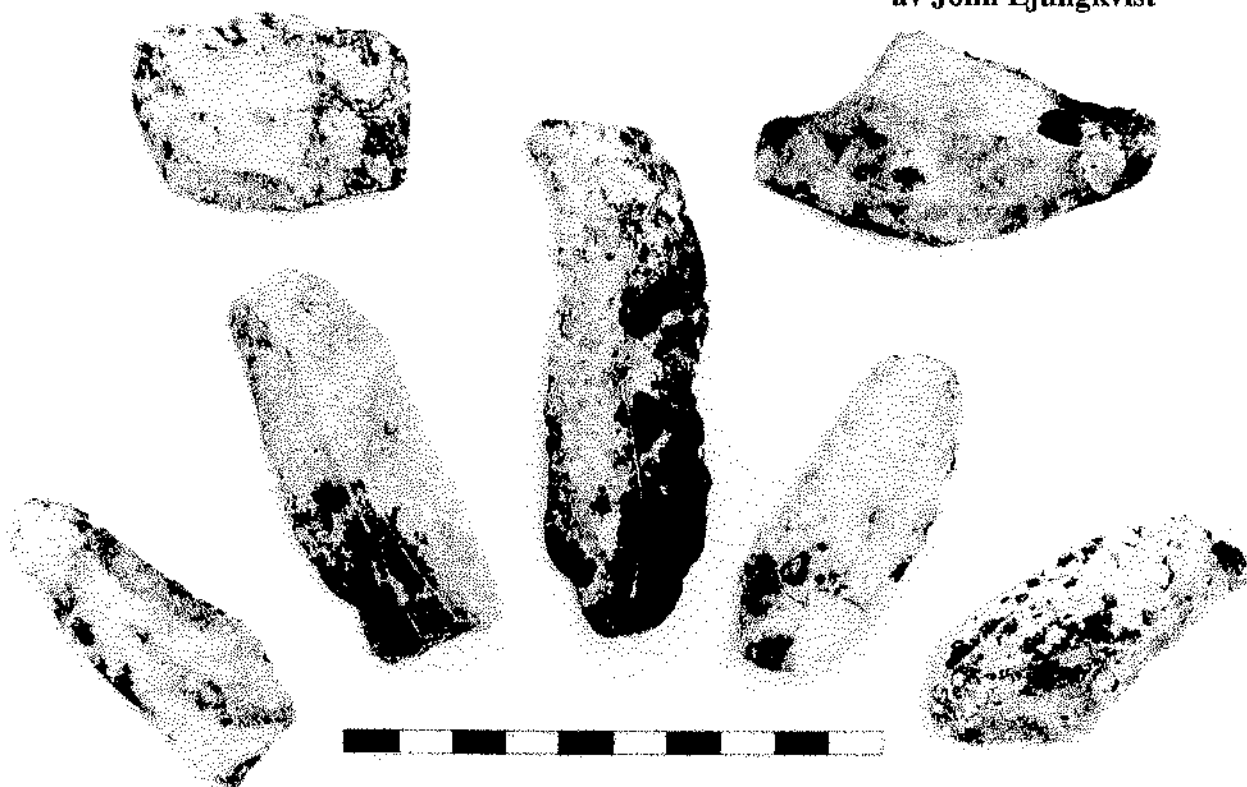

Submarina stenåldersboplatser

av John Ljungkvist

Med artikeln avses att ge en allmän bild över submarina stenåldersboplatser samt redovisa resultaten av min C-uppsats i arkeologi som lades fram hösten -92 vid Arkeologiska Institutionen på Lunds Universitet.

Längs stora delar av den svenska kusten finns det en typ av fornlämning som hitintills blivit i stort sett förbisedd inom svensk arkeologi. Detta är stenåldersboplatser under vatten. Under arbetet med min uppsats har undertecknad haft tillfälle att fråga ut såväl fackfolk som amatörer om vad de vet om submarina boplatser. Jag har då märkt att de flesta känner till att denna fornlämningstyp finns, men kunskaperna om den är mycket liten. Den förste i Sverige som omnämner fynd av denna karaktären är A. Bruzelius, som 1870 beskriver förhistoriska fynd som hittades i Ystad hamn. År 1891 muddrade man i Limhamns hamninlopp upp delar av en boplatser vilken man anser tillhört Kongemosekulturen (en period av jägarstenåldern). Efter dessa omnämningar är det i litteraturen nästan helt tyst tills professor Lars Larsson började göra undersökningar utanför Landskrona i slutet av 70-talet. Resultatet av dessa undersökningar blev i stort att man

fann flintartefakter på tre olika lokaliteter på djup mellan fem till 18 meter. Efter detta har det i det närmaste inte gjorts någonting fram till denna sommar, då förundersökningarna inför broprojektet över Öresund började.

Målsättning och resultat.

Målsättningen med uppsatsen var att försöka utreda i vilka områden man med största sannolikhet kan tänka sig finna boplatser under vatten. Jag ville se uppsatsen som en teoretisk rekognocering inför möjliga praktiska tillämpningar. Då en grundlig genomgång av hela Sveriges kust hade blivit för omfattande för en C-uppsats, valde jag att begränsa mig till skånska västkusten. Uppsatsen delades in i följande fyra huvuddelar. Meningen var att använda punkt 1 till 3 för insamling av information, därefter redovisades resultaten av dessa i punkt 4.

1. Försök till återskapande av kustlinjen från sen-glacial tid, fram till Littorinatransgressionen.
2. Exempel på metodik använd i Danmark vid sökningar efter submarina boplatser.
3. Insamling av uppgifter om fynd som gjorts i vattnet.
4. En redovisning av områden jag ansåg kunna vara särskilt gynnsamma att söka i.

Att försöka se hur kustlinjen förändrats sedan istiden var något som visade vara mycket svårt. Att hitta material som visar när havsnivån låg högre än idag är inga större problem. Att däremot försöka utreda på vilken nivå de gamla kusterna låg under dagens vattennivå var i det närmaste omöjligt, då ett sådant geologiskt material med enstaka undantag saknas.

I Danmark har man bedrivit forskning över submarina boplatser sedan början av 80-talet. Detta har bl a resulterat i uppbyggnaden av ett register motsvarande SSHM:s vrakregister fast med submarina stenåldersboplatser. Man har vid ett flertal tillfällen bedrivit grävningar på olika boplatser, den mest kända av dessa är Tybrind Vig som givit ett enastående fyndmaterial. Då man från danskt håll utvecklat olika metoder för efterforskningar av boplatser under vattnet, var det lämpligast att ha dess som förebild i uppsatsarbetet.

En målsättning med uppsatsarbetet var att göra en sammanställning över platser/ områden där man funnit stenåldersmaterial under vattnet längs den skånska västkusten. Till slut kunde jag räkna ihop 19 fyndplatser, från Kullen i norr, till Falsterbo i söder. Dessa uppgifter insamlades dels via skriftliga uppgifter, dels genom intervjuer av bl a arkeologer och sportdykare. Utöver att

gå igenom skriftliga källor för att sammanställa redan tidigare kända fyndplatser, gav intervjuerna det bästa resultatet. Problemet här ligger i att de muntliga uppgifterna ofta är mer eller mindre osäkra, vilket är att tänka på ur källkritisk synpunkt.

Utifrån informationen från punkt 1 till 3 sammanställdes till slut sju platser/områden vilka jag ansåg skulle kunna vara intressanta att söka på. På grund av utrymmesskäl redovisar jag här endast ett par av platserna kortfattat. De kriterier som användes var följande:

Fyndplatser

Fyndplatser i ett område visar helt logiskt att det kan finnas boplatser i ett sådant om de inte spolats bort. De indikerar även på vilket djup man kan tänka sig finna ytterligare boplatser.

Åmynningar och åfåror

På några platser i Öresund kan man se resterna av de gamla åarnas dalgångar ute i vattnet. Dessa är mycket intressanta då man funnit ett flertal fyndplatser i just sådana områden (se Larsson 1983).

Strömställen

Enligt A. Fischer är skärmställen lika med platser där man har goda möjligheter att fånga fisk. Här ingår även platser som öar, smala sund och utstickande näs. Vid en kartering av boplatser på land i Roskildefjorden, visade sig de flesta ligga vid antingen strömställen eller åutlopp, dvs platser med goda förutsättningar för fiske (Fischer, Sörensen 1983). Nästa steg var att pröva dessa teorier under vattnet. Man använde sjökortet för att peka ut platser som under den tid när havsnivån låg lägre, kunde lämpat sig att ha en bosättning på. Under de dykningar som följde, fann man stenåldersmaterial i form av flinta på de merparten av de platser man besökte. Man dök i första hand på djup där man tidigare funnit boplatserindikeringar, men fann även material på såväl djupare som grundare vatten.

Det mest intressanta av alla områden jag gått igenom är vattnet utanför Landskrona. Detta beror på den välbevarade submarina åfåran som finns utanför Landskrona, vilken är en del av gamla Saxån. Endast från detta område härrör sju av de 19 fyndplatser jag tar upp i uppsatsen, naturligtvis beror detta delvis på att detta är det enda område där man aktivt sökt efter submarina boplatser. Nackdelen med detta område är dels att den submarina åfåran utgör hamninlopp till Landskrona hamn, detta har medfört

att åfåran blivit svårt skadad genom muddringar, vilket kan ha skadat eventuella boplatser. Delar av området har även utsatts för exploateringar samt svåra föroreningar, vilket kan göra det otrevligt att dyka i området. Sommaren -92 dök man från danskt håll återigen i Landskronaområdet och fann även då mesolitiskt material.

Ett annat intressant område är Foteviken där man 1982 fann stenåldersmaterial under undersökningen av de vikingatida/ tidigmedeltida vrakcn. Platsen stämmer med kriterierna för en bra fiskoplats då den ligger vid det smala inloppet till viken, vilken relativt lätt skulle kunnat spärras av med fasta fiskeredskap. I området fann man även torvlager vilket tyder på att organiska lämningar kan finnas bevarade i området. Insamlandet av flintartefakterna gjordes ganska planlöst men man fann att de var koncentrerade till den södra delen av Foteviksspärren.

Vad kan man få ut arkeologiskt av de submarina boplatserna.

Vad har då submarina boplatser för arkeologiskt värde, vilken information kan de tillföra den förhistoriska arkeologin? De submarina boplatserna i Sverige härrör alla från den tidigare delen av mesolitikum dvs huvudsakligen Kongemose och Maglemosekultur. I södra Danmark kan man finna boplatser under vattnet ända fram till Neolitikum, dvs Bondestenålder. Detta beror på att man i södra Danmark har haft en landsänkning, vilket förmodligen inte ägt rum i Sverige. Då kusterna från dessa tider nu huvudsakligen ligger under vatten, betyder detta att kustboplatserna från dessa tider saknas, vi har endast materialet från inlandsboplatserna att tillgå. En kustboplatser från Ertebøllekultur som exempelvis Skateholm skiljer sig markant från inlandsboplatserna på flera sätt. Man har exempelvis haft en mer marint baserad ekonomi, man har levt i större grupper. En insikt om kustboplatsernas utseende under tidigmesolitikum skulle kunna omvärdera synen på dessa precis som synen på ertebøllekulturens ändrades under 70- och 80-talet.

Att leta efter submarina stenåldersboplatser har en gemensam nämnare med övrig arkeologi i våtmarker, nämligen möjligheterna att finna organiskt material. Utgrävningen av Tybrind Vig i Danmark, som är den mest kända av alla submarina boplatser, innehöll ett material som är i det närmaste ojämförligt i form av organiska lämningar. Man grävde här fram allt från stockbåtar och

ornrade paddlar till gravar, allt under vattnet. Man har även gjort utgrävningar på andra platser i Danmark, men aldrig i Tybrind Vigs omfattning. Vad de organiska materialet kan bidra med är en bättre insikt över de forntida människornas materiella lämningar. När man dyker på platsen för en stenåldersboplatser är det dock ytterst sällan man stöter på organiskt material. Vare sig vattnet är för sött för skeppsmask eller inte bryts allt material ner för eller senare, särskilt om det ligger exponerat för strömmar och vågrörelser mm.

Framtiden för de submarina boplatserna

I Danmark upptäckte man för ett tiotal år sedan att boplatser under vatten hotades av exploateringar i form av exempelvis muddringar och sandsugning. Därför började man som tidigare nämnts att med bl a sportdykares hjälp lägga upp ett rikstäckande register över stenåldersboplatser under vatten. Syftet var att man därmed skulle kunna få en uppfattning om vilka områden som var särskilt känsliga för exploateringar. Något liknande sker inte i Sverige, sker det en sandsugning utanför exempelvis Falsterbo är det ingen som vet och ingen kommer nånsin få veta om det fanns en stenåldersboplatser i området.

Sommaren 1992 påbörjades undersökningarna inför en bro över Öresund. Förhoppningsvis kommer detta ge en tydligare bild av en typ av fornlämning som i Sverige varit så gott som okänd.

Litteratur:

Andersen, S.H 1985 Tybrind Vig. A preliminary report on a submerged Ertebølle settlement on the west coast of Fyn Journal of archeology vol. 4. Odense

Bruzelius, N G 1870 Fynden i Ystads Hamn år 1868-69. Lund

Fischer, A Sörensen, S.A 1983 Stenalder på den danske havbund. Antikvariske studier 6 Köpenhamn

Fischer, A 1986 Stenalderbopladsen på Argusgrunden - en 7.000 årig bebyggelse på bunden af Smålandsfarvandet. Fortidsminder, antikvariske studier 8. sid. 9-53 Fredningsstyrelsen, Köpenhamn

Larsson, L 1983 Mesolithic settlement on the seafloor in the strait og Öresund. Quaternary Coastlines and Marine archeology s. 283-301. London

Ljungkvist, J 1992 Submarin stenålder längs skånska västkusten C-uppsats, Lund

Skaarup, J 1983 Submarine stenalderbopladsen i den sydfynske öhav. Fortidsminder, antikvariske studier 6 s. 137-161. Köpenhamn